

**Kronik Hastalarda Sağlık Okuryazarlığı ve Akılcı İlaç Kullanımına Etkisi<sup>1</sup>**

Health Literacy and Its Effect On Rational Drug Use in Chronic Patients

**ÖZET****Rabia YASA**

Ordu Üniversitesi

Lisans Öğrencisi

[rabiayasa787@gmail.com](mailto:rabiayasa787@gmail.com)

ORCID: 0009-0004-0103-383X

**Gönderilme Tarihi**

14 Aralık 2023

**Kabul Tarihi**

27 Aralık.2023

**Yayınlanma Tarihi**

31 Aralık.2023

**Anahtar Kelimeler**

Sağlık Okuryazarlığı, Akılcı İlaç Kullanımı, Kronik Hastalar

Sağlık okuryazarlığı DSÖ'ye göre sağlıkta iyilik halini korumak ve geliştirmek için bireylerin sağlık bilgisine erişim, bilgiyi anlama ve kullanma kabiliyetleri ile istekleri konusundaki bilişsel ve sosyal becerileridir. Bireyin ve toplumun sağlığı açısından önemli bir yere sahiptir. Akılcı İlaç Kullanımı ise kişilerin klinik bulgularına ve bireysel özelliklerine göre; uygun ilacı, uygun süre ve dozda, kendilerine ve topluma en düşük maliyetle sağlayabilmeleri olarak tanımlanmaktadır. Kronik hastalık denildiğinde sürdürülebilir ilaç kullanımı veya ömür boyu periyodik takip gerektiren hastalıklar kastedilir. Bu kapsamda özellikle kronik hastaların akılcı ilaç kullanımı sayesinde gereksiz ilaç kullanımı, yanlış ilaç kullanım şekilleri, pahalı ilaç kullanımı azalacaktır. Bu çalışmanın amacı kronik hastalığı olan bireylerin sağlık okuryazarlığı düzeyi ve akılcı ilaç kullanımına etkisi arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Literatürde bu kavramlar arasındaki ilişkiyi inceleyen çok az sayıda araştırma ile karşılaşmıştır. Bu açıdan araştırma öncü sayılabilecek bir araştırma olarak düşünülmektedir. Araştırma nicel araştırma yöntemleri içerisinde kesitsel bir perspektif izlenmektedir. Araştırma kapsamında Ordu ili Altınordu ilçesinde ikamet eden kronik rahatsızlığa sahip olan 322 hastadan veri toplanmıştır. . Araştırmada Oktay vd. (2016) geliştirilen Türkiye sağlık okuryazarlığı ölçeği ile Demirtaş vd. (2018) geliştirilen akılcı ilaç kullanımı ölçeği kullanılmıştır. Araştırma bulgularına istinaden, kronik hastalarda sağlık okuryazarlık akılcı ilaç kullanımı pozitif orta düzeyde etkilemektedir.

<sup>1</sup> Bu araştırma TÜBİTAK 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı 1919B012218798 Proje Numarası ile Desteklenmiştir.

<b>ABSTRACT</b>	
<p><b>DOI</b> <a href="https://10.48121/..">https://10.48121/..</a></p> <p><b>Received</b> xxxxxx</p> <p><b>Accepted</b> xxxx</p> <p><b>Published Online</b> xxxx</p> <p><b>Key Words</b> Health Literacy, Rational Drug Use, Chronic Patients.</p>	<p>According to WHO, health literacy is the cognitive and social skills of individuals regarding their ability and desire to access, understand and use health information in order to maintain and improve health well-being. It has an important place in terms of the health of the individual and the society. Rational Drug Use is based on people's clinical findings and individual characteristics; It is defined as being able to provide the appropriate drug for the appropriate duration and dose at the lowest cost to themselves and society. When we say chronic disease, we mean diseases that require sustainable medication use or lifelong periodic follow-up. In this context, unnecessary drug use, wrong drug use patterns, and expensive drug use will decrease, especially thanks to the rational use of drugs by chronic patients. The aim of this study is to examine the relationship between the health literacy level of individuals with chronic diseases and its effect on rational drug use. Very few studies examining the relationship between these concepts have been encountered in the literature. In this respect, the research is considered a pioneering research. The research follows a cross-sectional perspective among quantitative research methods. Within the scope of the research, data was collected from 322 patients with chronic diseases residing in Altınordu district of Ordu province. . In the research, Oktay et al. (2016) and the Turkish health literacy scale developed by Demirtaş et al. (2018) developed rational drug use scale was used. Based on the research findings, health literacy has a positive and moderate effect on rational drug use in chronic patients.</p>

## GİRİŞ

Toplumların yaşlanması ve beraberinde kronik hastalıkların artması ile kullanılan ilaç sayıları da artmakta ve bu ilaç kullanımının önümüzdeki yıllarda daha da fazla artması beklenmektedir. TÜİK (2021) verileri incelendiğinde Türkiye’de yaşlı nüfus %9.7 olarak belirlenmiştir. Yine TÜİK tarafından gerçekleştirilen nüfus projeksiyonlarına göre bu oran 2025’te %11, 2030’ da ise %12,9 olacağı düşünülmektedir. Bu veriler ve kestirim Türkiye’nin ilerleyen yıllarda yaşlı nüfus oranının artacağı yönündedir. Yaşlı nüfusun artması beraberinde kronik hastalıkları ve sağlığa harcanan miktarında artmasına sebebiyet verecektir. Kronik rahatsızlıkların yaşın ilerlemesi

ile doğrudan ve dolaylı ilişkisi mevcuttur (Tezcan, 2020). Kronik rahatsızlığı olan bireylerde ise düzenli ilaç kullanmaları gerekmektedir. İlaç kullanımının hekim direktifleri dışında kullanılması, hastalık ve ölüm oranlarını arttırmakta, ilaçların yan etkilerini görülme sıklıklarının değiştirmekte ve kaynakların israf edilmesine sebebiyet verecektir. Ayrıca, düzgün kullanılmayan ilaçlar zaman içerisinde bireylere ve topluma ekonomik ve sosyal maliyetler yaratabileceği düşünülmektedir (TİTCK, 2022). Bu sebeple Akıllı ilaç kullanımı (AİK) dünya sağlık örgütü tarafından hastaların klinik ihtiyaçlarına uygun ilaçların onlara özgü dozlarda ve yeterli süreleri kapsayacak şekilde en az

maliyet ile kullanmaları olarak tanımlanmıştır (WHO, 1987). Rakamlar kesinlik kazanmasa da dünya’da hiç azımsanmayacak kadar uygunsuz şekillerde reçete edilen ilaçların olduğu tahmin edilmektedir (Demirtaş vd., 2018). Sağlık istatistik 2020 yılına göre 1000 kişi başına düşen antidiyabetik ilaç tüketim miktarı (2019) OECD ortalaması 71 iken, Türkiye de bu oran 92’dir. Bu verilere göre tüketim miktarını fazla olmasının akılcı ilaç kullanımı ile ilgili olduğu düşünülmektedir (SB, 2020). Akılcı ilaç kullanımının gerçekleşmemesi ilk olarak sağlık ekonomisine ayrılan payın artacağına ve ülke ekonomisine zarar vereceği düşünülmektedir. Bunun sebebi tedavi olamayan hastaların tekrar sağlık kuruluşlarını ziyaret etmeleri, tekrar ve daha yüksek dozlarda ilaç tüketmeleri olarak düşünülebilir. Literatür incelendiğinde akılcı ilaç kullanımı ile ebeveyn tutumlarının neler olduğu (Hediye ve Turan, 2020), eczaneye başvuran hastaların tutumları (Saygılı, vd., 2020), aile hekimliğine başvuran hastaların tutumları (Beggi ve Aşık, 2019), Engelli bireylerin tutumları (Erkoç, 2021) neler olduğu araştırılmıştır. Çok az çalışma sağlık okuryazarlığı ile akılcı ilaç kullanımı arasındaki örüntüyü tespit etmeye çalışmıştır. Güner vd. (2020) diyabetli hastalar üzerinde gerçekleştirdiği çalışmalarında diyabetli bireylerin sağlık okuryazarlık ve akılcı ilaç kullanımı tutumların yetersiz olduğu ve kavramlar arasında korelasyon etkisinin olduğunu tespit etmişlerdir. Bu çalışma literatüre önemli bilgiler vermiş olsa da konu nezdinde daha detaylı çalışmaların yapılmasına ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Görüldüğü üzere akılcı ilaç kullanımı ile farklı grupların (diyabetli hastalar, engelli bireyler vb.) tutumlarına ilişkin birçok araştırma olsa da öncülleri ve sonuçları üzerinde oldukça kısıtlı araştırmalar söz konusudur. Bu sebeple bu araştırmada akılcı ilaç kullanımını etkileyebileceğini düşünülen sağlık okuryazarlığı ile olan ilişkisi araştırılacaktır. Sağlık okuryazarlığı kronik rahatsızlığı olan bireylerin kendi hastalıklarını yönetmede oldukça önemli olan faktörler arasında yer almaktadır (Poureslami vd., 2017). Literatür incelendiğinde yetersiz okur yazarlık seviyelerinin tıbbi koşullarının kötüleştirdiği, hastaların ilaç uyumunda sorunlar yaşadıkları ve sağlık maliyetlerini arttırdığı tespit edilmiştir (Mackey vd., 2016).

Bu bilgiler ışığında aşağıda yer alan hipotez geliştirilmiştir.

- H1: Kronik hastalarda sağlık okuryazarlık seviyesi ile akılcı ilaç kullanımı arasında pozitif bir ilişki vardır.
- H2: Kronik hastaların sağlık okuryazarlık seviyesi ile akılcı ilaç kullanımı etkilemektedir.

## GEREÇ VE YÖNTEM

### Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini Ordu ili Altınordu ilçesinde yaşayan kronik rahatsızlıklara sahip bireylerden oluşmaktadır. Evren sayısı tam olarak bilinemediğinden örneklem %95 güven seviyesinde 334 olarak belirlenmiştir. Fakat kronik rahatsızlığına sahip ve araştırmaya katılım gösteren 322 katılımcıdan veri toplanabilmektedir.

### Veri Toplama Araçları

Araştırma verilerinin toplanmasında "Demografik Bilgi Formu", "Türkiye sağlık okuryazarlığı ölçeği" ile "Akılcı ilaç kullanımı ölçeği" kullanılmıştır.

*Demografik Bilgi Formu:* Katılımcıların, cinsiyeti, yaşı, medeni durumu, eğitim seviyesi ve kronik rahatsızlıkları ile ilgili bilgiler istenmiştir.

*Türkiye sağlık okuryazarlığı ölçeği:* Okyay vd. tarafından 2016 yılında geliştirilmiştir. Ölçek 32 ifade ve sekiz alt boyuttan oluşmaktadır. Bu boyutlar, tedavi ve hizmet, hastalıklardan korunma, sağlıkla ilgili bilgiye ulaşma, sağlıkla ilgili bilgiyi anlama, sağlıkla ilgili bilgiyi değerlendirme, sağlıkla ilgili bilgiyi kullanma boyutlarından oluşmaktadır. Ölçeğin original

Cronbach alfa katsayısı 0,927'dir. Bu araştırma kapsamında Cronbach alfa değeri 0,860 olarak tespit edilmiştir.

"Akılcı ilaç kullanımı ölçeği" Demirtaş vd. (2018) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek 21 ifadeden oluşmaktadır. Ölçeğin original Cronbach alfa katsayısı 0,790'dur. Bu araştırma kapsamında Cronbach alfa değeri 0,846 olarak tespit edilmiştir. Tüm ölçekler 5'li likert tipi olarak tasarlanmıştır.

### Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında SPSS v22 paket programından yararlanılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirlik testleri için Cronbach alfa testinden yararlanılmıştır. Araştırma hipotezlerini test etmek adına korelasyon ve regresyon analizleri gerçekleştirilmiştir.

### Etik Kurul İzni

Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimleri Etik Kurulu tarafından, 10/05/2023 tarihinde, E-66417432-204.01.07-0860044 sayılı karar ile etik kurul onayı alınmıştır.

## BULGULAR

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Değişken		Sayı	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	183	56,8
	Erkek	139	43,2
Medeni Durum	Bekar	90	28
	Evli	232	72
Yaş	18-25	42	13
	26-40	89	27,6
	41-65	158	49,1
	65 yaş üzeri	33	10,2
Eğitim Durumu	İlkokul	80	24,8
	Lise	63	19,6
	Üniversite	159	49,4
	Okur yazar değil	20	6,2
Kronik Hastalık Durumu	ALS	1	0,3
	Ankilozonspondolit	3	0,9
	Astm	64	19,9
	Diyabet	65	20,2
	Epilepsi	2	0,6
	Hepatit b	6	1,9
	Hipertroidi	1	0,3
	Hipotroidi	15	4,7
	Hiv pozitif	1	0,3
	Kalp	35	10,9
	Koah	13	4
	Kronik böbrek	2	0,6
	Lenfödem	2	0,6
	Migren	14	4,3
	MS	3	0,9
	Polikistik over	1	0,3
	Polisitemia vera	1	0,3
Romatoid artrit	13	4	
Tansiyon	80	24,8	

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya kapsamında gerçekleştirilen frekans analizine göre; araştırmaya katılan 183 kadın, 139 erkek olmak üzere toplamda 322 kişiye ulaşılmıştır. Katılımcılardan 42 kişi 18-25, 89 kişi 26-40, 158 kişi 41-65 ve 33 kişi 65 yaş üzeri hastaları oluşturmaktadır. Katılımcıların eğitim durumu ilk- orta okul 80, lise 63, ön lisans, lisans, yüksek

lisans 159 ve okuryazar olmayanların sayısı ise 20'dir. Son olarak katılımcıların kronik rahatsızlık durumları kendilerine sorulmuştur. Buna göre toplam 19 farklı kronik rahatsızlığa sahip bireyin

araştırmaya katıldığı görülmektedir. Bunlar arasında yüzdesel olarak en fazla görülen kronik rahatsızlıklar %24,8 ile tansiyon, %20,2 ile diyabet ve %19,9 ile astım olarak tespit edilmiştir.

**Tablo 2.** Hipotez 1 Testi Analiz Bulguları

Değişkenler	Ortalama	Standart Sapma	1	2
Akılcı İlaç Kullanımı (1)	4,08	0,56	1	
Sağlık Okuryazarlığı (2)	4,00	0,67	0,563**	1

\*\* : 0.01;

Hipotez 1 test edebilmek amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır (Tablo 2). Analiz sonuçlarına göre akılcı ilaç kullanımı ortalaması 4,08 ve sağlık okuryazarlığı ortalaması 4,00 olarak tespit edilmiştir. Ayrıca kavramlar arasında pozitif yönlü orta seviyede bir ilişki tespit edilmiştir ( $r=,273$ ;  $p<0,01$ ).

Tablo 3'de ise araştırma kapsamında ortaya konulan Hipotez 2'ye ilişkin analiz bulguları yer almaktadır. Analize göre kronik rahatsızlığı olan hastaların sağlık okuryazarlık seviyeleri ile akılcı ilaç kullanmaları arasında pozitif bir etki söz konusudur.

**Tablo 3.** Hipotez 2 Testi Analiz Bulguları

Model	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize Edilmiş Katsayılar	T	P		
	$\beta$	Std. Hata	$\beta$				
Sabit	2,205	0,156	0,563	14,133	,000		
Sağlık Okur Yazarlık	0,469	0,038		12,200	,000		
R	,563	R2	0,317	F	148,838	P	0

## TARTIŞMA

Bu araştırmada kronik rahatsızlığı olan bireylerin akılcı ilaç kullanmaları ile sağlık okuryazarlığı arasındaki ilişki ve etki tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırma bulguları mevcut literatür ile benzer sonuçlar vermektedir. İlk olarak katılımcıların sağlık okuryazar seviyesi orta yüksek kategorisindedir. Son çalışmalar incelendiğinde özellikle hasta gruplarının sağlık okuryazarlık seviyeleri arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Örneğin, Kan ve Sevim (2023) gerçekleştirdiği araştırmalarında sağlık okuryazarlığın bir çok alt boyutunun sınırlı/sorunlu olarak tespit etmişlerdir. Her ne kadar örneklem grubunda kronik hastalığa sahip olan bireyler yer alsada da tamamının bu bireylerden oluşmamasından kaynaklandığı

düşünülebilir. Bunun sebebi literatürde var olan özellikle kronik hastalığa sahip bireylerin sağlık okuryazarlık durumlarıdır. Kurtoğlu vd. (2022) yılında özellikle kronik rahatsızlığa sahip bireylerin e-sağlık okuryazarlık seviyesini ortalamasının üzerinde gerçekleştirdiğini ifade etmektedir.

Araştırmada elde edilen ikinci önemli bulgu ise katılımcıların akılcı ilaç kullanım seviyesidir. Analiz bulgularına göre katılımcıların orta yüksek seviyede akılcı ilaç kullanımı olduğu ifade edilebilir. Literatürde akılcı ilaç kullanımı ile ilgili olarak çeşitli sonuçların yer aldığı görülmektedir. Güner ve Bayraktaroğlu (2020) yılında yetersiz akılcı ilaç kullanımından bahseder iken Tosun ve Hoşgör (2021), Macit vd.

(2019) akılcı ilaç kullanımının yüksek olduğu sonucuna ifade etmiştir. Görüldüğü üzere Türkiye üzerinde son dönem yapılan çalışma sonuçlarında araştırma bulgularına istinaden farklı sonuçlar ile karşılaşmak mümkündür. Bu farklı sonuçların en temel sebeplerinden birisi çeşitli tarihlerde ve coğrafyalarda araştırmaların yapılmış olması ve hastaların geçmiş sağlık problemleri ile yüzleşme durumları olarak ifade edilebilir.

Araştırmada elde edilen bir diğer bulgu, aynı zamanda hipotezlerinide içermektedir. Buna göre H1 ve H2 hipotezleri kabul edilmiştir. Literatür incelendiğinde hem etki hemde ilişki açısından

oldukça fazla benzer güncel sonuçlara rastlanmaktadır (Yılmaz, 2018; Yılmaz ve Kul, 2018). Bunlarından arasından İşler (2019) konuyu ters ilişki ile açıklamaktadır. Araştırmacıya göre bireylerin sağlık okuryazarlık seviyesi düşük ise akılcı ilaç olmayan kullanımları yükselmektedir. Literatüre ve araştırmamıza ilişkin bulgulardan farklı sonuç tespit edilen sadece bir araştırma ile karşılaşmıştır. Bu araştırma Kan ve Sevim (2023) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmada da ters bir ilişki olmaktan ziyade kavramlar arasında her hangi bir ilişki tespit edememişlerdir.

## SONUÇ

Bu araştırmanın sonuçları, kronik rahatsızlıklara sahip olan bireylerin sağlık okuryazarlık seviyelerinin onları daha akılcı ilaç kullanımını ile olan etkisi ile ilişkilidir. Araştırma sonuçları kavramlar arasında istatistiksel pozitif bir ilişki ve etkinin olduğunu yönündedir.

## ÖNERİLER

Literatürde farklı sonuçlar veren sağlık okuryazarlık ve akılcı ilaç kullanım düzeyleri ile ilgili daha geniş örneklerde araştırmalar yapılması önemli görülmektedir. Bu sayede küçük örneklerde ortaya çıkartılan bulguların anlamlandırılması ve problemin derinliğinin boyutlarının daha iyi anlaşılacağı düşünülmektedir.

Son olarak ise her ne kadar Ordu ili örneğinde akılcı ilaç kullanımı oranları orta yüksek olarak tespit edilse de kronik rahatsızlığı olan bireylerin akılcı ilaç kullanım oranları tespit edilmesi olumsuz görüldüğü hususlarda müdahale edilmesi ve eğitimler verilmesi önerilmektedir.

## KAYNAKLAR

Beggi, B., ve Zeynep, A. Ş. I. K. (2019). Aile hekimliği polikliniğine başvuran hastaların akılcı ilaç kullanımı yönünden değerlendirilmesi. *Ankara Medical Journal*, 19(2), 251-260.

Demirtaş, Z., Dağtekin, G., Sağlan, R., Alaiye, M., Önsüz, M. F., Işıklı, B., ... & Metintaş, S. (2018). Akılcı İlaç Kullanımı Ölçeği Geçerlilik ve Güvenilirliği. *Estüdam Halk Sağlığı Dergisi*, 3(3), 37-46.

Erkoç, B., ve Güner, T. A. (2021). Engelli bireye sahip ailelerin akılcı ilaç kullanımına ilişkin tutum ve davranışlarının belirlenmesi. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 8(1), 14-20.

Güner, T. A., Kuzu, A. ve Bayraktaroğlu, T. (2020). Diyabetli Bireylerde Sağlık Okuryazarlığı Ve Akılcı İlaç Kullanımı Arasındaki İlişki. *Türkiye Diyabet Ve Obezite Dergisi*, 4(3), 214-223.

İşler, A.O. (2019) 18-65 Yaş Arası Kişilerin Sağlık Okuryazarlığı Düzeylerinin ve Sağlık Okuryazarlığı Düzeylerinin Akılcı İlaç Kullanımı Üzerine Etkisinin Değerlendirilmesi, *Uzmanlık Tezi*

Kan, Z. & SEVİM, E. (2023). Sağlık Okuryazarlığı İle Akılcı İlaç Kullanımı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 26(3), 641-654.

Kurtoğlu, İ., Yılmaz, N., & Taş, M. A. (2022). Kronik Hastaların E-Sağlık Okuryazarlık Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (35), 126-136.

Macit, M., Karaman, M., & Parlak, M. (2019). Bireylerin Akılcı İlaç Kullanım Bilgi Düzeylerinin İncelenmesi. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 372-387.

Mackey, L. M., Doody, C., Werner, E. L., ve Fullen, B. (2016). Self-management skills in chronic disease management: what



role does health literacy have?. *Medical Decision Making*, 36(6), 741-759.

Okyay, P., & Abacıgil, F. (2016). Türkiye Sağlık Okuryazarlığı Ölçekleri Güvenilirlik Ve Geçerlilik Çalışması. *Anıl Matbaa*, 1, 1-104.

Poureslami, I., Nimmon, L., Rootman, I., ve Fitzgerald, M. J. (2017). Health literacy and chronic disease management: drawing from expert knowledge to set an agenda. *Health promotion international*, 32(4), 743-754.

Saygılı, M., Kandemir, A., Kaya, M., ve Sönmez, S. (2020). Eczaneye Başvuran Hastalarda Akılcı İlaç Kullanımı

Tosun, N., & Hoşgör, H. (2021). A Research To Determine The Relationship Between E-Health Literacy And Rational Drug Use Awareness. *Cumhuriyet Üniversitesi Journal Of Economics & Administrative Sciences (JEAS)*, 22(2).

Yılmaz, K. C. & Kıl, A. (2018) Individuals' health literacy level and their knowledge and practices with respect to rational drug use. *Kontakt*, 20(4),401-407; <http://dx.doi.org/10.1016/j.kontakt.2018.08.001>.